

ДЕВОЈЧИЦА КОЈА ЈЕ РУШИЛА ПРЕДРАСУДЕ И ЗИДАЛА ГРАЂЕВИНЕ

– Јованка Бончић (1887–1966) –

прва жена архитекта у Немачкој

”

*Гледајући у те куће можда ће ме се
једном неко сетити. Можда ће се
запитати како је све то што ми се
десило стало у један мали женски
век. Питаће се како се остварују
 снови. Мислиће да је цео мој живот
право чудо за оно наше старо доба.
Објашњење дугујем свима који долазе
после мене.*

Рођена сам месеца јула 1887. године у Нишу, у једној од најлепших кућа у Обреновићевој улици. Истог дана проломила се сирена парне локомотиве која је, тек отвореном пругом из Беле Паланке, ушла у станицу. Њен звук је донекле пригушио узвик моје мајке:

– Опет женско!

Старија сестра Дада зурила је у мене својим топлим окицама, чудећи се колико сам ситна и мала. Име Јованка добила сам по Светом Јовану Крститељу, али су ми тепали Јованче. Убрзо после мене родила се моја сестра Јелисавета.

Мој отац Михајло Мика Бончић био је чувени адвокат, судија, кум Николе Пашића и министар у две његове владе. Лице му је увек било мирно и достојанствено. Носио би одела кројена по последњој моди, а у руци штап са сребрном куглом на врху, израђен специјално за њега. Мајка Катарина је била висока и лепа, с погледом као у срне. Често би својим нежним гласом певушила: *Род родила шљива ранка...* Много сам била везана за своју баку Анку. Сећам се њене бујне косе покупљене у пунђу, белих кошуља од српског платна и мириса босиљка који се око ње ширио.

Моје сестре су биле праве дамице – играле су се луткама, носиле хаљинице и биле веома послушне. А ја? Носила сам панталоне, имала вечито огребана колена и џепове пуне каменчића. Оцу сам се дивила и често бих га опонашала, али једна шала ме је скупо коштала. Имала сам тада пет година. Ван дворишта нисам смела да изађем, нарочито не у панталонама. У нашој средини тада су важила посебна правила: Женско у панталонама?! Никако! Не само да сам у панталонама изашла из дворишта, већ сам носила и шешир на глави, под руком јучерашње новине, у другој руци татин стари штап, а у џепу каменчић који сам стално вадила, глумећи да гледам колико има сати. Поздрављала бих пролазнике скидајући шешир, глумећи да се враћам кући с посла:

– Добар дан, господине! Управо сам завршио посао, журим кући! – говорила бих вадећи каменчић из џепа. – Аааа, већ толико сати! Треба стићи на ручак!

А онда је кренула моја пропаст. Угледах комшиницу Сику са сином Миланчетом. Она је била опасна и љубоморна жена, вазда неуредне фризуре и одеће исфлекане од кувања у кафани коју је држао њен муж, газда Тајче.

– Добар дан, комшинице Сико, добар дан, Миланче! – изустих важно. Сика ме презриво одмери.

– Па шта је ово, боже сачувај? У панталонама, шешир, штап, новине... Срамота! Тако ли се понаша једна девојчица?

– Ха, ха! Глуми господина! – ругао ми се Миланче.

– Само се играм – рекох покуњено.

– То ли ти је игра? Е, сад ћемо да видимо шта ће твоја мајка рећи! – запенила је Сика и одјурила право мојој кући.

Она ме је тужила мајци, а мајка оцу. И тако сам ни крива ни дужна страдала. То је било моје прво болно суочавање с предрасудама, које је бака Анка лечила листом купуса.

Комшилук није престајао да бруји о девојчици у панталонама.

Стајала сам у дну баште, вирећи кроз капију када сам чула разговор две комшинице које нису баш лепо причале о мени. Њихове речи су ме на тренутак растужиле, али ме ни за мрвицу нису поколебале. Напротив, и тако мала, осећала сам неописиви понос што се не уклапам у слику паланке коју чине људи попут њих или тетка Сике и Миланчета. Моја велика четири прозора у трпезарији била су увек отворена. Гледала су на двориште, право до капије. Замишљала сам како пролазим кроз њу и одлазим у свет. Овај овде ми је постао тесан, гушио ми је снове, став и држање.

Није прошло много времена, а тата је добио премештај у Пожаревац. Ту сам кренула у школу коју сам одмах схватила веома озбиљно.

Образовање је једина ствар коју сами стичете и коју вам, децо моја, нико не може ни поклонити ни одузети - често је говорио отац, док би мајка нетремице

гледала у нас и климањем главе одобравала његове речи. Недуго по пресељењу у Пожаревац, уследио је очев нови положај у Врању које памтим по дружењу с дечацима, јурцању по ливадама, одраним коленима и поцепаним хаљинама. И ту ме је машта водила далеко испред стварности. Сатима бих посматрала зграду школе коју је моја мама звала Пашини конаци, дивећи се њеној архитектури, замишљајући како ће једнога дана неко сличан мени усхићено застати поред неке грађевине коју сам ја пројектовала. Некако у то време почели су планови за изградњу наше куће у Београду јер је било сасвим извесно да ћемо се ускоро преселити у престоницу. У глави сам већ правила распоред соба. Идеје бих цртала у свеску коју сам добила од оца, додајући свакога дана понеки нови детаљ. Посебну пажњу поклањала сам прозорима. Морали су да буду велики.

– Устај, Београд! – пробудио ме глас кондуктера.

Убрзо сам стајала испред куће у Иванбеговој улици. Затворила сам очи и у мислима призвала баку Анку која нас је изненада напустила мало пре нашег пресељења. Док сам улазила у кућу готово да сам је видела како рукама глади бели столњак на великом баштенском столу испод лозе. Ушла сам у своју собу, спустила кофер и дубоко удахнула. Резак мирис свежег креча ми је запарао ноздрве, али мени је све пријало. Велики прозори су пуштали сунчеву светлост да клизи по поду, а мој нови живот је могао да почне.

– Нећу ићи у школу у коју иду само девојчице – рекла сам одлучно.

– Побогу, Јованче, шта то причаш? – одговори отац забринут.

– Нећу, и тачка! – погледала сам га право у очи. – Молим те, татице – продужих умилним гласом када сам видела његову подигнуту обрву.

Наставила сам да молим оца да ми помогне. Он је, упркос свом и мајчином противљењу и ставу околине да се девојчице не мешају са дечацима, успео да ми обезбеди одобрење. Тако сам већ у септембру постала ученица Треће мушке гимназије.

Откуд девојчица овде? Шта она тражи међу мушкима? – било је прво што сам чула чим сам закорачила у учионицу. Тренутак тишине који је уследио био је гласнији од питања. Подигла сам главу и мирно одшетала до своје клупе. Погледом сам им поручила оно што нисам изговорила: „Видећете ви ко је ова девојчица.“ Решила сам да докажем да знање није привилегија за дечаке. С временом, они су ме прихватили у своју дружину, делом због завидног успеха у свим предметима, а делом и због дара за ситне несташлуке које смо заједно смишљали. Још увек се живо сећам дана када смо сакрили разбијена јаја испод клупа. Учионом се убрзо почео ширити непријатан мирис. Убеђен да је негде угинуо миш, професор нас је све натерао да га тражимо. Ми смо се размислили по дворишту, тражећи било каквог миша и толико смо се кикотали да смо заборавили да нас он посматра иза завесе. Када је схватио да је то нека наша смицалица, љутито је рекао:

– Моментално унутра!

Покуњили смо се и постидели, извинили се и решили да орибамо учионицу.

*

Матурирала сам 1905. и наставила школовање на Архитектонском одсеку тадашње Велике школе која је баш те године проглашена за Универзитет. Још памтим речи професора Симе Лозанића на свечаном пријему нове генерације студената:

Волите и поштујте своје наставнике, они су душа сваке школе.

Ја сам те речи озбиљно схватила. Упијала сам свако слово својих учитеља, дан и ноћ проводила над књигом и убрзо сам се нашла на пракси у Државним железницама. Све време сам сањала велике просторе, грађевине које одолевају времену и људима, линије по којима се безброј тачака, међусобно повезаних, крећу кроз простор, дајући му ритам, склад и чврстину. За мене је зидање било чаролија и ниједну ситницу нисам хтела да пропустим. Знала сам да је то једини начин да стигнем до свог циља – наставак школовања у Немачкој.

*

Универзитет у Дармштату био ми је највећа нескривена жеља која није увек наилазила на одобравање моје породице. А мене је једино занимало како се праве градови и куће у њима. Ништа друго није долазило у обзир. Када сам коначно добила стипендију Министарства грађевине за чувену Високу техничку школу у Дармштату, мојој срећи није било краја. На брзину сам спремила најнеопходније ствари, од којих је највреднија била фотографија нас три сестре као мале девојчице. На пут ме је повео отац. Пратила нас је киша и неко чудно расположење.

Чим смо стигли, сместили смо се код газдарице Кларе, која ме је одмеравала од главе до пете, заустављајући поглед час на мојој глави, час на мојим панталонама. Никако јој није било јасно како сам ја госпођица, а не господин Јованка. Не марећи за њу, ухватила сам оца под руку и одмах смо се запутили према главној згради Техничког факултета. Пратили су нас бели облачићи чудних облика које је окупљао поветарац тако да су помало заклањали сунце. Али, ма колико да су се кретали и повремено постајали црњи, било је јасно да неће бити суђено да падне киша која би помутила задовољство првог дана боравка у Дармштату.

Очарана зградом, полако сам се пела каменим степеништем које је водило до тешких врата, иза којих су се низали пространи ходници и свечане сале на чијим се сводовима није могао приметити спој. Све је одисало озбиљношћу и

достојанством. Високи прозори гледали су право у будућност, у коју, судећи по формулару који ме је дочекао, нису биле позване жене. Он је био написан само за мушкарце. Јесте ли служили војску? Били у рату? – била су нека од питања. *Јованче из Србије није остварила само свој сан, већ је ова тешка врата отворила и свим оним женама које сањају велике снове* – помислила сам док сам исписивала последње одговоре.

Била је то 1909. године, а ја једина жена међу будућим инжењерима.

Учила сам и радила вредно као мрав. Сатима бих извлачила линије, исцртавала основе, фасаде и зидове, стрелице између којих бих уписивала димензије, конструисала свако слово, а затим бојом давала душу мом пројекту. У паузама између предавања, учења и испита, шетала бих широким улицама оивиченим дрворедима, загледала у модерне грађевине с пуно прозора, застајала пред споменицима и замишљала како ћу, када се вратим у Србију, пројектовати и зидати најлепше куће и зграде.

Време је пролазило и дошао је тај дуго очекивани дан – 18. јул 1913. године. Дуго сам стајала пред огледалом, намештајући ситне фалтице и тракице од чипке које су се спуштале дуж целе хаљине. Желела сам да све буде савршено. Само ме је коса ужасно нервирала. Колико год да се трудила, била је неукротива (као и мој темперамент). На крају, ставила сам шешир који је мом изгледу дао дозу узвишене елеганције.

Неколико сати касније, у свечаној сали универзитета, заједно са још седам колега, примила сам диплому инжењера архитектуре.

- Честитам вам на изузетном успеху који сте постигли. Данас сте ушли у анале нашег факултета као прва студенткиња која је дипломирала архитектуру у целој Немачкој – рекао ми је чувени професор Карл Хофман.

Ове речи су ме уписале у историју и учиниле бесмртном. Мој успех забележен је у немачкој штампи. На насловној страни Берлинских илустрованих новина објављена је фотографија дипломаца на којој сам ја једина девојка. Била сам поносна на себе, на своју земљу, на тај величанствени тренутак. Није ми било важно ни што је једино моја диплома била преправљена – морали су да прецртају *Herr* и додају *Fraulein* испред мог имена. Цео свет је био мој и све што је у њему.

А у тај свет ушао је и Андреј Катеринић, прави руски племић и мој колега. Његова оригинална лепота задивила ме је још одавно. Приликом првих сусрета осетила сам да ме нешто вуче ка њему, било ми је доста да га видим и да будем срећна. Венчали смо се и касније добили три сина.

*

Пут којим сам ишла био је попут широке траке која се вије час кроз опојно зеленило пуно блиставе росе, час између поља сасушене траве на спрженој земљи.

После Петрограда, Риге, Москве, Кијева, Одесе, са породицом сам се, најзад, преселила у Београд. Каријеру сам започела у Министарству грађевина.

А онда су једна по једна грађевина почеле да носе мој печат. По пројектима које сам радила ницале су зграде широм Србије.

- Госпођице Бончић, заиста желите да ови прозори буду оволико високи? – упитао је инжењер с неверицом.
- Да. Желим да зграда Учитељске школе зрачи светлошћу и знањем.

Заиста, зграда Женске учитељске школе краљице Марије, данашњег Учитељског факултета, пројектована је као храм знања кроз чије прозоре светлост пада на под, пење се на зидове и допире до таванице.

Ветеринарски факултет у Београду има облик слова Ш – Ш као школа.

- Ш као шта? – нашалио се колега.
- Како као шта? Ш као школа – одговорила сам и поносно показала на пројекат у коме три крила зграде делују као отворене руке да приме сваког студента у загрљај.

Бања Луци сам подарила Бански двор.

- Овде ће долазити људи који доносе важне одлуке – рекли су ми.
- Онда ћемо направити здање вредно дивљења – одговорила сам им.

И данас је та грађевина украс града.

По наруџбини самог краља Александра I Карађорђевића, мени је припала част да у Бањи Ковиљачи реконструишем блатно купатило и пројектујем Кур салон.

- Госпођо Јованка, Његово Височанство жели здање које ће достојно дочекати и стране делегације. Можете ли Ви то?
- Не само да могу, већ ће то бити зграда на коју ће бити поносни и краљ и народ. Тај пројекат ми је донео орден Светог Саве и орден Југословенске круне V реда. Учествовала сам и у изградњи зграде Правног факултета у Београду.
- Факултет права мора да буде величанствен, отворен и доступан свима – као и правда.

Пројектовала сам и болницу у Деспотовцу, гимназију у Смедереву, неколико зграда основних школа широм Србије. У сваку грађевину сам уткала поштовање и љубав, и свака од њих је једна прича, један каменчић у мозаику који сам желела да оставим иза себе.

*

Све сам у животу примила као благодет и отишла без жаљења. Кажу да моја дела говоре о мом неустрашивом карактеру, а да је моја архитектура истовремено и романтична и снажна. Баш као и ја – дама с шеширом која у себи носи читав нежни свет, али одлучно пулсира властитим животом, и за коју не важи реченица: „То није за жене“.

На Техничком универзитету у Дармштату данас постоји награда која носи моје име. Она се сваке године додељује најбољим студентима за изванредна достигнућа у области материјала и геонаука. Замислите, по мени, девојчици из Србије! Ако не верујете, а ви завирите на званичну страницу овог универзитета: *Technische Universität Darmstadt – Jovanka Bontschits*. Тамо ћете ме пронаћи, међу биографијама истакнутих личности.

Три улице су назване по мени – једна у родном Нишу, друга у вољеном Београду и трећа у Дармштату, граду који ме је први признао и никада није заборавио.

Када су мог унука замолили да каже једну реченицу која ме најверније описује, он је рекао:

- Највећи успех моје баке није само то што је била архитекта, већ то што је била то што јесте јер је била жена.

*

Можда архитекте нису увек у првом плану. Наше грађевине често живе тише од песама, слика или књига. Али, ако пажљиво погледате, видећете нас свуда. У школи коју похађате. У кући у којој живите. У позоришту. У болници. У дворишту. На мостовима који нас повезују. У згради која већ сада живи у машти баш неког од вас.

